

alicui externo. Quid enim vetat cognitiones nostras esse instar imaginum, quas oculi per vitrum coloratum aspicientes efformant? Ergo...

Respondeo dist. Major. Cognitiones entitative consideratæ subjectiva quædam sunt mentis affectio, *conc.*: repræsentative consideratæ, *neg.*

Et *contra distincta* Minore, *neg.* conseq. Patetque responsio ex superius dictis de natura cognitionis, quæ in hoc differt ab actionibus entium non cognoscitorum, quod sit essentialiter relativa et repræsentativa objecti. Nec vero quidpiam valet exemplum objectum imaginum visu formatarum, cum oculi per vitrum coloratum prospiciunt: quia cum potentiæ cognoscitivæ sint virtutes natura inditæ, ubi nullum in eis insit accidentale vitium vel morbi vel impedimenti cujuslibet, timeri rationabiliter nequit, ne perperam objectum suum repræsentent. Qui vero id timeret, in ipso suo timore contrariam persuasionem præ se ferret, prout jam in probationibus explicatum reliquimus.

Dices. Nescimus tandem, quid sint cognitiones, an veri motus mechanici organorum, vel secretionis cerebri, Ergo quo pacto possumus admittere conformitatem earum cum objectis? Præterea eatenus conformitatem asserere possumus cognitionibus, quatenus ipsa objecta in organum agendo concurrant ad productionem imaginis cujusdam intentionalis, in qua ratio reponi solet cognitionis. Atqui objecta cognitionum nostrarum plerumque sunt corporea et sensibilia; et concipi quidem potest cognitiones organicas et sensibiles posse sic efformari ex concursu corporum in organa agentium; at intelligi nequit, quo pacto corpora concurrant ad gignendas intellectuales cognitiones, quæ spirituales prorsus et inorganicæ habentur.

Respondeo ad 1.um neg. anteced., cujus contrarium demonstratum manet tum in priori volumine, relate ad sensationem, tum in hoc relate ad intellectionem. Deinde *neg.* etiam consequens, quod perperam colligitur, etiamsi da retur antecedens. Quæstio enim præsens super objectivo idearum valore non dependet a natura *subjectivæ* entitatis cognitionis, quæ cum essentialiter sit repræsentatio objecti et actus potentiæ ad cognoscendum datæ nobis, nequit non objecto assimilari.

Ad 2.um similis esto responsio. Valor objectivus idearum et cognitionum nostrarum longe certior est modo, quo intellectiones gignantur, ac proinde prorsus retinendus, sive cognitiones existant ex concursu objecti, sive secus. Cæterum quid in hac re tenendum sit, declarabitur in sequenti capite, ubi ostendetur ad omnem cognitionem requiri objectivum concursum, eumque exhiberi ope speciei impressæ, quam quidem objectum immediate producit in sensu, in intellectu autem non immediate, sed medio phantasmate.

Objic. 5.º Objectivus valor cognitionum nostrarum tandem non cognoscitur nisi ope ipsarum cognitionum. Atqui id petitionem principii continet.

Respondeo, dist. Major. Objectivus valor cognitionum nostrarum non cognoscitur nisi ope ipsarum cognitionum tamquam medii *quo* valor objectivus innotescit, *conc.*; tamquam medii, *ex quo* prius cognito valor objectivus concludatur, *neg.* Et *contradist.* Minore, *neg.* conseq.

Pro uberiori hujusce rei complemento recolli possunt, quæ de idealismo, scepticismo ac veracitate facultatum cognoscitarum alibi tradita sunt (1).

ARTICULUS II.

Utrum in omni cognitione terminus aliquis immanens, verbum vel species expressa, producatur.

63. Salebrosam controversiam aggredimur de physico termino cognitionis, quæ cum non parum per se obscuritatis habeat, obscurior a quibusdam fortasse reddita est, quia non satis distincte diversas quæstiones tractarunt. Ut itaque perspicuitati consulamus, hic solum inquirimus existentiam termini alicujus, qui cum animus noster cognoscit, producat; postea vero disputandum erit, qualis sit ejusmodi terminus, et num vel quomodo distinguatur ab intellectione. Et

Status
questionis.

(1) Cfr. Tongiorgi, *Logic.* num. 508 seqq.; Van der Aa, *Logic.* prop. 38; Lahousse, *Logic.*, num. 266; Tilmann Pesch, *Logic.* tom. 2, num. 679 seqq.

Quæstio
præcipue, non
tamen unice,
agitur
de cognitione
intellectuali.

Sententia
Thomistarum

quamquam controversia præsens a multis solum instituitur speciatim de intellectu, non est, cur ad eam unam restringatur, quandoquidem adsunt præterea cognitiones aliæ, sensationes et internæ et externæ, de quibus idem jure merito inquiri potest, ac de intellectu. Celebris est ergo sententia Thomistarum, docentium terminum ejusmodi solum produci in cognitione intellectuali, quamvis non in omni, et in cognitione sensuum interiorum, nullatenus vero in sensuum exteriorum cognitione. Fundamentum hujus doctrinæ videtur illud esse, quod Thomistæ necessitatem producendi terminum non repetant præcise ex ipsa ratione actionis cognoscitivæ, sed ex ratione objecti, aut etiam in divinis ex fecunditate virtutis cognoscitivæ (1). Nimirum nolunt terminum in cognitione produci ex eo præcise, quod cognitio sit actio quædam, nam non est, inquit, actio prædicamentalis seu actio de prædicamento actionis, quæ necessario postulat terminum, siquidem actio ejusmodi est via ad terminum; sed est de prædicamento qualitatis. Verum e converso putant terminum in cognitione produci solum ex eo, quod objectum debeat in cognitione præsens esse potentie cognoscitivæ; at quoniam non semper adest præsens per seipsum, vel quia non existit, vel quia materiale est et improprium, ut

(1) Vide Joann. a S. Thoma, *Logic.* quæst. 22, art. 2. «Apud S. Thomam et ejusdem scholam, inquit Joannes a S. Thoma, verbum requiritur in intellectu, non ex parte potentie aut operationis ejus ut productivæ, sed ex parte ipsius objecti, vel ut reddatur præsens si sit absens, vel ut reddatur sufficienter immateriale, et spirituale in ratione termini intellecti et cogniti intra intellectum, nec solum sit intelligibile in actu primo per modum speciei impressæ; vel denique ut reddatur objectum manifestatum in aliqua representatione tamquam res dicta et locuta. Et ad duo prima requiritur ex indigentia ipsius intelligentis, et objecti intellecti, ad tertium autem requiritur verbum propter abundantiam intelligendi, quatenus ex abundantia cordis os loquitur; et propterea dixit Augustinus, quod verbum in Deo non procedit ex indigentia, sed ex intelligentia, quia non procedit, ut reddat essentiam divinam intellectam in actu, aut Patrem intelligentem, quia essentia se ipsa est in actu puro intelligibilis et intellecta, sed ut manifestetur, et representetur in imagine, id quod est in intelligentia». Joannes a S. Thom. *de anim.* quæst. 12, art. 2.

per se uniatu potentie cognoscitivæ, debet adesse per aliquam sui similitudinem, speciem nempe expressam, vel idolum, vel conceptum, vel verbum, (omnibus enim hisce nominibus designatur), quotiescumque non potest adesse per seipsum (1). Hinc communiter negarunt in cognitione sensuum exteriorum dari terminum actionis sensitivæ, quia videlicet cum cognitio sensuum exteriorum sit essentialiter experimentalis, habet semper coram objectum suum per seipsum præsens. Ob eandem rationem negarunt, saltem multi in visione beatifica gigni ullum terminum, vel speciem expressam aut verbum, quia Deus ipse intime præsens et unitus potentie intellectivæ visionem illam terminat. Et in his duobus nullam video dissensionem inter Thomistas (2), quamquam non desunt nobilissimi Thomistæ, qui et ex mente ipsius S. Thomæ et secundum rei veritatem arbitrentur posse «problematicè sustineri et quod Beati formant verbum, in quo divinam essentiam intueantur, et quod non formant verbum, nec formare possunt adhuc de potentia absoluta»: ita Collegium S. Thomæ Complutense (3) et Joannes Martínez de Prado cum Capreolo, Ferrariensi, Sylvestro Priarate, Javello, Petro de Ledesma et aliis (4). Nullum pariter dissidium est inter Thomistas relate ad cognitiones abstractivas, in quibus generatim docent terminum aliquem produci, quamvis non

in quibus
conveniant,
et in quibus
dissentant.

(1) Vide, si lubet, P. Franciscum de Sylvestris vulgo *Ferrariensem*, qui rem lucide declarat in lib. 1.UM *Contr. Gent.*, cap. 53. *Ad evidentiam*.

(2) Vide Cajetan., In 1.UM part. quæst. 27, art. 1. *Ad tertium dubium*; Ferrariens. In lib. 1.UM cap. 53. *Contr. Gent.*; Capreolum 1.UM dist. 27, quæst. 2; Joannem a S. Thoma, *de Anim.* quæst. 6, art. 4, quæst. 8, art. 4; quæst. 11, art. 2; et *Logica*, quæst. 22, art. 2; Collegium Complutense S. Thomæ, *de anim.*, lib. 2, quæst. 6, art. 2; Cosmam de Lerma, *de anim.*, lib. 2, quæst. 31; et lib. 3, quæst. 10; Joann. Martínez de Prado, *de anim.* lib. 3, quæst. 11 et 10; Complutenses Carmelitano, *de anim.* disp. 21, quæst. 5; Cardin. Aguirre, *Philosoph. novo-antiqua*, tom. 2, disp. 90; et alios plures apud Complutenses Carmelitano, loc. cit. paragr. 2, num. 78.

(3) *De anim.* lib. 3, quæst. 10, num. 235.

(4) Vide Martínez de Prado, loc. cit., paragr. 2, num. 7. Cfr. Salmanticenses Carmelitani, *Curs. theolog.*, tom. 1, tract. *de Visione Dei*, disp. 2, dub. 9, num. 202.

Terminus
cognitione pro-
ductus vocatur
verbum vel
conceptus, id-
olum, species
expressa.

eodem vocabulo illum designat: nimirum *verbum* aut etiam *conceptum* appellant terminum intellectione productum, *idolum* vero terminum a cognitione sensuum interiorum formatum, licet S. Thomas aliquando ipsi termino imaginatio- nis nomen verbi cum S. Augustino tribuerit (1): terminus demum omnium cognitionis, sive intellectivæ sive sensitivæ, communi ac latiore voce dicitur *species expressa*.

Verum circa cognitiones intuitivas naturales ac diversas a visione beatifica non una est omnium mens et opinio. Nam Card. Cajetanus et Cosmas de Lerma et alii negat angelum, cum seipsum intelligit, formare verbum (2). Et quidam etiam negant in cognitione reflexa, qua præcedentes actus cognoscuntur, produci verbum (3). Alii autem communissime non solum in cognitione angeli seipsum cognoscentis, et in cognitionibus reflexis, sed generatim in *omni intellectione* circa objectum creatum, vel etiam Deum non clare visum, contendunt formari verbum. Ita v. gr. Ferrariensis (4), Joannes a S. Thoma (5), Joannes Martinez de Prado (6), Complutenses Carmelitani (7) et Cardinalis Aguirre (8). Quare verum non est, quod quidam universaliter retulerunt, Thomistas solum pro cognitione abstractiva admisisse verbum vel idolum aut speciem expressam, negasse vero pro omni cognitione intuitiva. Itaque ut paucis omnia complectamur, Thomistæ tenent a) communiter in externa sensatione nullam produci speciem expressam, ß) nullam pariter in visione beatifica; γ) e converso in omni cognitione abstractiva produci speciem

Summa
opinionis
thomisticæ.

(1) Vide S. Thom., *Opusc. de natura verbi intellectus*, paulo post init.

(2) Card. Cajetan. In 1.^{am} part. quest. 27, art. 1; Cosmas de Lerma, *de anim.* lib. 3, quest. 10, num. 3. Vide alios apud Martinez de Prado, loc. cit. lib. 3, quest. 10, num. 5.

(3) Vide apud Martinez de Prado, loc. cit. lib. 3, quest. 19, num. 6.

(4) In lib. 1.^{am} *Contr. Gent.* cap. 53, *Ex istis sex deduco*.

(5) *De anim.* quest. 10, art. 2.

(6) *De anim.* lib. 3, quest. 10, paragr. 3, num. 24, et num. 56 seqq.

(7) *De anim.* disp. 21, quest. 5, num. 80.

(8) *Philos. novo-antiqua*, tom. 2, disp. 90, sect. 3. Cfr. Lossada, *de anim.* disp. 8, cap. 1, num. 2.

expressam; δ) denique quod intuitivam cognitionem intellectualem objecti creati attinet, multi putant etiam in ea gigni verbum, alii exceptam volunt saltem illam, qua seipsum angelus intuetur.

Altera est sententia, quæ in omni prorsus cognitione, sive sensibili sive intellectuali, agnoscit terminum aliquem vel qualitatem immanentem productam, quamvis illa solum in intellectione nomen habet verbi, in cæteris autem cognitionibus sensuum, sive interiorum sive exteriorum, communem appellationem retinet speciei expressæ: hujus proinde necessitatem opinio ista non derivat, sicut præcedens, ex parte objecti cogniti, sed ex parte cognitionis, utpote quæ operatio quædam est, terminum aliquem productum requirit. In hac generatim doctrina tuenda videntur communissime convenire nostri auctores (1), qui tamen mox in varias scinduntur opiniones circa naturam hujus termini et ipsius cognitionis, prout postea videbimus; alii enim verbum volunt produci per actionem distinctam, alii nolunt; alii intellecti- onem in actione productiva verbi, alii in ipso verbo producto reponunt. Verum de his aliisque id genus inferius agetur. Nunc in re perplexa, et non sine animorum æstu agitata, claritas postulat, ut solum existentiam termini alicujus vel qualitatis productæ in omni generatim cognitione inquiramus, quidquid dicendum sit de actione illius productiva illiusque ab ipso termino vel qualitate producta distin- ctione.

Mens S. Thomæ non est tam perspicua, saltem in omni- bus. Relate ad sensus externos hæc producuntur testimonia,

Altera sententia.

communi-
auctorum no-
strorum.

Mens S. Thomæ
circa sensuum
exteriorum cog-
nitionem.

(1) Ita Suarez, *de anim.* lib. 3, cap. 5; Molina, In 1.^{am} part. quest. 27, disp. 8, membro 3, paragr. *Petes, quam ergo ratione*; et quest. 12 art. 2, disp. 1.^a; Rubius, *de anim.* lib. 3, tract. *de actu intellectus possibilis*, quest. 3, num. 268; Conimbricenses, *de anim.* lib. 3, cap. 8, quest. 3, art. 2, et art. 4, ad 5.^{am}; Compton, *de anim.* disp. 22, sect. 8; Petrus Hurtado, *de anim.* disp. 6, sect. 6, num. 50 seqq. et num. 67; Soares Lusitanus, *de anim.* tract. 3 disp. 1, sect. 3, num. 42; Rhodes, *Philos. perip.* lib. 2, disp. 17, quest. 2, sect. 2; disp. 18, quest. 2, sect. 4, paragr. 1; Semery, *Trienn. philos.*, tom. 3, *de anim.* disp. 2, quest. 10, init.; Arriaga, *de Anim.* disp. 8, sect. 2, num. 67; Fassolus. In 1.^{am} part. quest. 27, dub. 13, num. 264; Lossada, *de anim.* disp. 8, cap. 1, num. 1, 2, etc. etc.

que favere clarissime videntur Thomistis: *Cognitio sensus exterioris*, inquit, *perficitur per solam immutationem sensus a sensibili, unde per formam, quæ sibi a sensibili imprimitur, sentit, non autem ipse sensus exterior format sibi aliquam formam sensibilem. Hoc autem facit vis imaginativa, cujus formæ quodammodo simile est verbum intellectus* (1). Et alibi: *In parte sensitiva invenitur duplex operatio: una secundum solam immutationem, et sic perficitur operatio sensus per hoc, quod immutatur a sensibili. Alia operatio est formatio, secundum quod vis imaginativa format sibi aliquod idolum rei absentis vel etiam nunquam visa, etc.* (2). Item: *Sentire perficitur per actionem sensibilis in sensum* (3). Contra hæc tamen produci possent ea loca, in quibus Angelicus docet sensus, accepta specie impressa, operari. *Sensus... exteriores suscipiunt tantum a rebus per modum patienti, sine hoc quod aliquid cooperentur ad sui formationem* (id est accipiunt species extrinsecus, quin ipsi active cooperentur in earum receptione), *quomodo jam formati habeant propriam operationem, quæ est iudicium de propriis objectis* (4). Quo etiam revocari possunt ea loca, in quibus S. Doctor scribit, operationes sensuum, sicut intellectus, esse immanentes actus, tales videlicet, qui non terminentur, vel recipiantur extra operantem, sed in ipso maneant. *Duplex... est genus actionis (ut dicitur Metaph. lib. 9, text. 16): una scilicet, quæ transit in aliquid exterius, inferens ei passionem, sicut urere et secare. Alia vero actio est, quæ non transit in rem exteriorem, sed magis manet in ipso agente, sicut sentire, intelligere et velle; per huiusmodi enim actionem non immutatur aliquid extrinsecum, sed totum in ipso agente agitur* (5). Et alibi: *Dico... operationem in ipso manentem, per quam non fit aliud præter ipsam operationem, sicut videre et audire: huiusmodi enim sunt perfectiones eorum, quorum sunt operationes, et possunt*

(1) S. Thom., *Quodlib.* 5, art. 9, ad 2.um Cfr. *Quodlib.* 8, art. 3.

(2) S. Thomas, 1 p., quest. 85, art. 2, ad 3.um

(3) S. Thom. 1 p. quest. 27, art. 5. Cfr. 1 p., quest. 78, art. 4, ad 2.um

(4) S. Thom., *Quodlib.* 8, art. 3.

(5) S. Thom., 1 p., quest. 54, art. 2. Cfr. 1.^a dist. 40, quest. 1, art. 1, ad 1.um

esse ultime, quia non ordinantur ad aliquod factum, quod sit finis (1). Quibus similia docuit S. Thomas alibi sæpe (2).

Quibus in locis S. Thomas diserte docet, quod visio aliæque sensationes exteriores sunt operationes quædam, et actus ac perfectiones ipsius videntis, ac sentientis, non minus quam sint intellectiones et volitiones, cum quibus illas in hoc videtur æquiparare. Jure autem merito quispiam quaesierit, quid amplius requiratur, ut dicamus ex mente S. Thomæ aliquem terminum reapse produci etiam in cognitione sensuum externorum, saltem si solum quæstionem facti respiciamus, præscindendo ab hoc quod terminus huiusmodi vel qualitas producta re distinguatur, vel non, ab ipsa sentiendi actione, sicut disputari solet de verbo per intellectionem producto.

Jam quod beatificam visionem attinet, qui negant S. Thomam verbum in illa admisisse, in eo præcipue nituntur, quod S. Doctor tradiderit essentiam divinam per aliquam similitudinem vel speciem creatam non posse videri (3): nam quamvis nomine similitudinis vel speciei impressam indigiterit Aquinas, eadem tamen ratio ab illo ad hanc excludendam adducta, non minus urget contra speciem expressam seu verbum. Alii vero aliter opinantur, vel quia dispar esse possit ratio in verbo, ac in specie impressa; vel quia plura suppetunt testimonia S. Doctoris, ut statim videbimus, in quibus pro omni cognitione intellectuali, absque ulla exceptione requiritur verbi productio. Quare nihil mirum, si Capreolus, princeps Thomistarum, putaverit S. Thomam verbum dari docuisse etiam in visione beatifica (4); eamque interpretationem esse probabilem scripserint Ferrariensis, Sylvester Prieras, Joannes Martínez de Prado, Collegium

circa visionem beatificam.

(1) S. Tom. 1.º *Contr. Gent.* cap. 100, *Amplius, illud...*

(2) Vide v. g. lib. 2.º *Contr. Gent.* cap. 1, paulo post init.; *de verit.*, quest. 8, art. 6; *de potent.* quest. 10, art. 1; 1 p., quest. 18, art. 3, ad 1.um; *Ethicor.* lib. 1, lect. 12, paragr. c; lib. 6, lect. 3, paragr. d; *Metaphys.* lib. 9, lect. 8, paragr. g.

(3) Vide S. Thom. 1 p., quest. 12, art. 2; 4.º dist. 49, quest. 2, art. 1; *de verit.* quest. 8, art. 1; *Quodlib.* 7, art. 1; *Compend. theol.*, cap. 105. Cfr. *Contr. Gent.* lib. 3, cap. 49.

(4) Vide Capreolum in 4.º dist. 49, quest. 5, art. 3, ad argum. *contr.* 1.um conclus.

S. Thomæ Complutense, alique ut supra retulimus. Et hanc interpretationem veram esse contendit nostris diebus R. P. Albertus Lepidi ex Sacro Prædicatorum Ordine (1).

et circa cæteras
cognitiones.

Denique quoad cæteras cognitiones intellectuales mens Aquinatis perspicua videtur esse. Quicumque... intelligit, sunt verba sancti Magistri, ex hoc ipso quod intelligit, procedit aliquid intra ipsum, quod est conceptio rei intellectæ, ex vi intellectiva proveniens, et ex eius notitia procedens: quam quidem conceptionem vox significat, et dicitur verbum cordis, significatum verbo vocis (2). Et alibi: *Intelligens... ut intelligendo ad quatuor potest habere ordinem: scilicet ad rem, quæ intelligitur, ad speciem intelligibilem, qua fit intellectus in actu, ad suum intelligere et ad conceptionem intellectus. Quæ quidem conceptio a tribus prædictis differt... Hæc autem conceptio intellectus in nobis proprie verbum dicitur: hoc enim est, quod verbo exteriori significatur: vox enim exterior neque significat ipsum intellectum, neque speciem intelligibilem, neque actum intellectus, sed intellectus conceptionem, qua mediante refertur ad rem. Huiusmodi ergo conceptio, sive verbum, qua intellectus noster intelligit rem aliam a se, ab alio exoritur, et aliud repræsentant. Oritur quidem ab intellectu per suum actum; est vero similitudo rei intellectæ. Cum vero intellectus seipsam intelligit, verbum prædictum, sive conceptio, ejusdem est propagatio et similitudo, scilicet intellectus seipsam intelligentis. Et hoc ideo contingit, quia effectus simulatur causæ secundum suam formam: forma autem intellectus est res intellecta. Et ideo verbum, quod oritur ab intellectu, est similitudo rei intellectæ, sive sit idem quod intellectus, sive aliud (3). Item: *Scientium est, quod verbum intellectus nostri, secundum cujus similitudinem loqui passumus de verbo in divinis, est id, ad quod operatio intellectus nostri terminatur, quod est ipsum intellectum, quod dicitur conceptio intellectus; sive sit conceptio significabilis, per vocem incomplexam, ut accidit quando intellectus format quidditates rerum; sive per vocem complexam, quod accidit**

(1) *Examen philosophico-theologicum de Ontologismo*, cap. 19, pag. 262. Lovanii, 1874.

(2) S. Thom. 1.^a p., quæst. 27, art. 1.

(3) S. Thom. *de potent.* quæst. 8, art. 1. Cfr. quæst. 9, art. 5; *de verit.* quæst. 4, art. 1.

quando intellectus componit, et dividit. Omne autem intellectum in nobis est aliquid realiter præteriens ab altero; vel sicut progrediuntur a principis conceptiones conclusionum, vel sicut conceptiones quidditatum rerum posteriorum a quidditatibus priorum; vel saltem sicut conceptio actualis progreditur ab habituali cognitione: et hoc universaliter verum est de omni, quod a nobis intelligitur, sive per essentialiter intelligatur, sive per similitudinem; ipsa enim conceptio est effectus actus intelligendi; unde etiam quando mens intelligit se ipsam, ejus conceptio non est ipsa mens, sed aliquid expressum a notitia mentis. Ita ergo verbum intellectus in nobis duo habet de sua ratione, scilicet quod est intellectum, et quod est ab alio expressum (1). Quibus similia scripsit alibi S. Doctor (2). Ex quibus aliisque id genus, quæ producti in medium possent, aperte concluditur, S. Thomam in omni intellectione, sive hominis sive angeli, etiam in illa, qua mens seipsam intuetur, gigni verbum putasse.

Ut jam feratur judicium de proposita controversia, unum probe notandum est, hic solum factum inquiri, non vero naturam vel modum facti: quærimus videlicet, utrum in omni cognitione existat terminus vel qualitas aliqua producta, non autem quærimus, utrum hic terminus produceretur actione aliqua media inter ipsum et potentiam cognoscitivam, vel secus, hæc enim controversia, quæ naturam ipsam termini vel qualitatis productæ propius respicit, mox suo loco investiganda veniet. Illud quoque notatum velim, non esse nobis hic agendum de visione beatifica, quæ cognitio supernaturalis est ac diversissima a naturalibus etiam in ipso modo productionis, ac proinde Theologis relinquenda.

64. PROPOSITIO 1.^A In omni cognitione creata intellectuali, sive abstractiva sive intuitiva, saltem si visionem beatificam excipias, de qua ad Theologos spectat disputare,

(1) S. Thom., *de verit.*, quæst. 4, art. 2. Cfr. ib. ad 5.um

(2) S. Thom. 4.^a lib. *Contr. Gent.* cap. 11. Cfr. 1.^a dist. 27, quæst. 2, art. 2; et *de potent.* quæst. 9, art. 9; opus. *de differentia verbi divini et humani*, circa med.

datur terminus vel qualitas aliqua producta, quæ verbum, idea, species expressa et conceptio quasi proles mentis nominatur.

In omni creata
cognitione
datur terminus
productus,
qui variis nomi-
nibus
appellatur.

Propositio est communissima inter ipsos etiam Thomistas, ut vidimus. Eam docuit S. Thomas locis superius laudatis, et prius multi Patres ac Doctores Ecclesiæ. In illa igitur æterna, inquit S. Augustinus, veritate, ex qua temporalia facta sunt omnia, formam, secundum quam sumus, et secundum quam vel in nobis vel in corporibus vera et recta ratione aliquid operamur, visu mentis adspicimus: atque inde conceptam verum veracem notitiam, tanquam verbum apud nos habemus, et dicendo intus gignimus: nec a nobis nascendo discedit. Cum autem ad alios loquimur; verbo intus manenti ministerium vocis adhibemus, aut alicujus signi corporalis, ut per quamdam commemorationem sensibilem tale aliquid fiat etiam in anima audientis, quale et loquentis animo non recedit, etc. (1). Qua de re fuse alias disserit idem S. Doctor (2). Et S. Anselmus: Nulla ratione negari potest, cum mens rationalis seipsam cogitando intelligit, imaginem ipsius nasci in sua cogitatione: immo ipsam cogitationem sui esse suam imaginem, ad ejus similitudinem, tanquam ex ejus impressione formatam. Quamcumque enim rem mens seu per corporis imaginationem seu per rationem cupit veraciter cogitare, ejus utique similitudinem, quantum valet, in ipsa sua cogitatione conatur exprimere. Quod quanto verius facit, tanto rem ipsam verius cogitat; et hæc quidem, cum cogitat, aliquid aliud quod ipsa non est, et maxime cum aliquod cogitat corpus, clarius perspicitur. Cum enim cogito notum mihi hominem absentem, formatur acies cogitationis meæ in talem imaginem ejus, qualem illam per visum oculorum in memoriam attraxi; quæ imago in cognitione verbum est ejusdem hominis, quem cogitando dico. Habet igitur mens rationalis, cum se cogitando intelligit, secum imaginem suam ex se natam, id est cogitationem sui ad suam similitudinem, quasi sua impressione formatam, quamvis ipsa se a sua imagine non nisi ratione sola separare possit, quæ imago ejus verbum ejus est. Hæc itaque modo, quis neget summam

(1) S. Augustinus, de Trinit. lib. 9, cap. 7.

(2) Ibid. cap. 9, seqq., et lib. 15, cap. 10 seqq.

sapientiam, cum se dicendo intelligit, gignere consubstantialtem sibi similitudinem suam, id est Verbum suum? etc. (1). Et videri quoque potest S. Joannes Damascenus (2). Ac Theologi hæc doctrina verbi in intellectione nostra producti ad explicandam aliquo modo divini Verbi generationem utuntur.

Vocatur porro species expressa (quæ vox communior est et ad terminum quoque sensatione productum extenditur), quia est similitudo et imago objecti cogniti expressa a mente, quæ refert illud ac representat expressius et formalius, quam species impressa potentiam fecundans ad actum cognitionis, de qua mox fuse disputandum erit. Dicitur etiam potissimum a recentioribus idea, quasi visio et imago sui objecti. Præterea vocatur conceptio vel conceptus, quia est foetus in intellectu formatus (3). Dicitur denique verbum mentis, vel etiam cordis (translata hac voce ad significandum intellectum), quia cum mens nostra intelligat, ejusmodi actum, terminum vel qualitatem producendo, hæc consideranda est tanquam internum ac secretissimum verbum, quo animus sibi loquitur, vel dicit, rem videlicet manifestando sibi, vel se concium reddendo objecti cogniti. Unde etiam vulgo verbum dicere ad locutionem spirituales sæpissime extenditur, prout ex communi usu et vel sacrarum Litterarum exemplo novimus, secundum illud S. Matthæi testimonium: Et ecce quidam de Scribis dixerunt intra se, etc. (4). Et alibi: Dixerunt enim cogitantes apud se non recte (5). Et: Dixit insipiens in corde suo (6). Multo vero magis Philosophi ac Theologi, Patrum doctrinam secuti, præter externum, aliud internum verbum distinguunt, immo vero docent una voce primum ac præcipuum esse internum hoc verbum, externum autem non esse nisi interni signum ac manifestationem. Verbum, quod foris sonat, inquit magnus Augustinus, signum est verbi, quod intus lucet, cui magis verbi competit nomen. Nam illud, quod

(1) S. Anselmus, Monolog., cap. 33, (al. 31).

(2) Orthodox. Fidei lib. 1, cap. 13.

(3) Vide, si lubet, S. Thomam in Compend. theol. cap. 38, ubi analogia nominis declaratur.

(4) Matt. cap. 9, vers. 3. Cfr. Luc. cap. 1, vers. 66.

(5) Sapient. cap. 2, vers. 1.

(6) Psalm. 13, vers. 1.

profertur carnis ore, vox verbi est: verbumque et ipsum dicitur propter illud, a quo, ut foris appareret, assumptum est. Ita enim verbum nostrum vox quodam modo corporis fit, assumendo eam, in qua manifestetur sensibus hominum; sicut Verbum Dei caro factum est, assumendo eam in qua et ipsum manifestaretur sensibus hominum. Et sicut verbum nostrum fit vox, nec mutatur in vocem: ita Verbum Dei caro quidem factum est, sed absit, ut mutaretur in carnem, etc. (1). Angelicus vero Doctor sic habet: Verbum tripliciter quidem in nobis proprie dicitur; quarto autem modo dicitur improprie, sive figurative. Manifestus autem et communis in nobis dicitur Verbum, quod voce profertur; quod quidem ab interiore procedit quantum ad duo, quae in verbo exteriori inveniuntur; scilicet vox ipsa, et significatio vocis. Vox enim significat intellectus conceptum secundum Philosophum (Periberm. lib. 1). Et iterum vox ex significatione vel imaginatione procedit, ut in lib. de anima (lib. II, text. 90) dicitur. Vox autem, quae non est significativa, verbum alicui non potest. Ex hoc ergo dicitur verbum vox exterior, quia significat interiore mentis conceptum. Sic igitur primo et principaliter interior mentis conceptus verbum dicitur, secundario vero ipsa vox interioris conceptus significativa; tertio vero ipsa imaginatio vocis verbum dicitur. Et hoc tres modos verbi ponit Damascenus (Fid. orb. lib. I, cap. 17), dicens quod Verbum dicitur naturalis intellectus motus, secundum quem movetur, et intelligit, et cogitat, velut lux et splendor, quantum ad primum. Rursus: Verbum est quod non verbo profertur, sed in corde pronuntiatur, quantum ad tertium. Rursus etiam: Verbum est angelus, id est nuntius intelligentiae, quantum ad secundum. Dicitur autem figurative quarto modo verbum id, quod verbo significatur vel efficitur; sicut consuevimus dicere: Hoc est verbum quod dixit, vel quod mandavit rex, demonstrato aliquo facto, quod verbo significatum est, vel simpliciter enuntiantis, vel etiam imperantis (2). Nec vero putes verbum vel conceptum, ex veterum sententia rei quae veritate, esse terminum vel qualitatem productam in simplici dumtaxat

Verbum datur
tum in simplici
apprehensione,
tum
in iudicio.

(1) S. August., de Trinit., lib. 15, cap. 11, num. 20, et alibi saepe.

(2) S. Thomas, 1 p., quaest. 34, art. 1. Cfr. de verit. quest. 4, art. 1, corp., et ad 5.um et 7.um etc.

apprehensione; nam non minori sed majori adhuc proprietate dicitur de iudicio, quippe quod perfectiorem habet intellectionis rationem, quam prima mentis operatio. Audi Aquinatem: Sciendum est, quod verbum intellectus nostri, secundum cuius similitudinem loqui possumus de verbo in divinis, est id, ad quod operatio intellectus nostri terminatur, quod est ipsum intellectum, quod dicitur conceptio intellectus; sive sit conceptio significabilis, per vocem incomplexam, ut accidit quando intellectus format quidditates rerum, sive per vocem complexam, quod accidit, quando intellectus componit, et dividit (1). Et alibi: Nec hoc requiritur ad rationem verbi, quod scilicet actus intellectus, qui terminatur ad verbum interius, fiat cum aliquo discursu, quem videtur cogitatio importare, sed sufficit qualitercumque aliquid intelligatur (2); Falsa ergo est sententia Rosminii, qui asseruit ex veterum sententia solum in actu iudicii gigni verbum (3).

Sed iam probanda est propositio: in quo est non parva difficultas et dissidium inter diversos scriptores, alii enim ab aliis adducta fundamenta rejiciunt, nec facile esse puto argumentum uti, quod omnibus propositam thesimum tuentibus satisfiat.

Probo itaque sic: Certum est intellectionem omnem creatam esse immanentem operationem, vel actum secundum et exercitium intellectivae potentiae. Atqui repugnat operatio vel productio, etiam immanens, quae nihil producat. Ergo in omni intellectione, sive intuitiva sive abstractiva, datur terminus vel qualitas producta, quae verbum dicitur.

Consequentia bona est, Terminus enim huiusmodi operationis cum sit immanens recipitur in ipso subjecto intelligente, et est ejus perfectio accidentalis, quae ad nullum aliud praedicamentum revocari potest, nisi ad qualitatem. Major communem exhibet doctrinam inter Scholasticos cum

(1) S. Thom., de Verit., quest. 4, art. 2. Cfr. de potent. quest. 9, art. 5; et quest. 8, art. 1.

(2) De verit., quest. 4, art. 1, ad 1.um Cfr. S. Thom. Quodlib. 5, art. 9; et opus. de differentia verbi divini et humani; 1 p., quest. 85, art. 2, ad 3.um

(3) Vide apud P. Liberatore, *Conoscenza intellettuale*, vol. 2, ipart. 2.^a, cap. 1, art. 13 num. 50.

S. Thoma, nec negari potest nisi ab his, qui negent intellectum nostrum active se habere in cognoscendo (1). Minor quoque nescio, quo pacto negari queat: operari enim vel producere ac nulli termino vel actui esse communicare, pugnam conceptuum involvit.

Objectio
adversus hanc
probationem

Et nihilominus probatio istæ multis Thomistis non placet (2) ex eo capite, quod illa supponit omnem operationem intellectus esse actionem prædicamentalem, cum tamen intellectio nequeat esse actio prædicamentalis, sed sit e contrario vera qualitas. Et ratio est, quia proprium actionis de prædicamento est perficere aliud, illud nempe circa quod exercetur actio; at vero proprium qualitatis, prout contradictincta a prædicamento actionis, est perficere subjectum, quod immediate afficit, et qualificat. Atqui intellectio tota sistit in perficiendo intellectu, quem immediate perficit, et qualificat, nec ordinatur ex se ad inferendam in alio perfectionem. Ergo intellectio non est actio prædicamentalis, sed qualitas. Præterea actio de prædicamento est via et tendentia ad effectum, quæ proinde propter se non intenditur, sed propter terminum, quem producit, unde nec ratione sui est tam perfectio, quam via ad perfectionem, seu non est ultima perfectio. Atqui e converso intellectio non est via ad perfectionem, sed ipsa ratione sui perficit intellectum, unde est etiam ultima intelligentis perfectio, quæ in contemplatione veritatis consistit, et ideo etiam in ejusmodi operatione situs est ultimus finis formalis creaturæ rationalis. Ergo intellectio non est actio prædicamentalis (3), et probatio, quæ id supponit, rejicienda est.

dissipatur

Verum probatio, prout a me proposita est, non dependet a controversiis hujusmodi; nec puto prudens esse, ut res

(1) Majorem istam fuse probatam vide, si lubet, apud Collegium Complutense S. Thomæ, lib. 3.^a de anim. quæst. 10, art. 6, num. 220, seqq.

(2) Ita v. g. Cardin. Aguirre, *Philos. novo-antiqua*, disp. 90, sect. 3, num. 20.

(3) Vide Cardin. Aguirre, disp. 90, num. 20, 8 et 63 seqq. Cf. Collegium Complutense S. Thomæ, de anim. lib. 3, quæst. 10, num. 230; Joann. a S. Thom., de anim., quæst. 11, art. 1, *Dico secundo*...

certa et communissima apud Philosophos ac Theologos, qualis est existentia et realitas verbi, demonstretur ex principiis disputationi obnoxii. Probatio, inquam, nostra non supponit nisi hoc fundamentum, intellectionem esse exercitium vel actum secundum virtutis vel activitatis intellectivæ, distinctum ab ipsa hac virtute, utpote quæ potest esse sine tali intellectione. Exinde autem liquido fluit, in omni actuali intellectione aliquem actum ac terminum fieri, et quidem in bonum et perfectionem ipsius intelligentis, quandoquidem cognitio est operatio immanens. Atqui id verissimum esse potest, sive actus hujusmodi producatur media actione prædicamentali, sive sit pura qualitas secum identificans realiter productionem sui, vel seipsam immediate manans a virtute intellectiva absque ulla alia actione intermedia. Utrunvis enim dicere velis, semper habeo intentum, nempe terminum vel qualitatem aliquam produci, cui nomen fit verbum. Ergo non est, cur argumentum a nobis factum rejiciatur, siquidem vis ejus nullatenus pendet a controversiis. Id quod usque adeo est verum, ut ipsemet P. Cosmus Alamanni, quamvis in hac materia de verbo thomisticas contra communissimas scriptorum nostrorum opiniones sectetur, tamen existentiam verbi hoc primo argumento probet, *ex natura cujuslibet actionis sive ad intra sive ad extra petito* (1). Utrum vero terminus et qualitas ejusmodi vel verbum in actu intelligendi producatur media actione prædicamentali vel alia cujusvis generis, postea videndum erit, ut jam superius monueramus.

Verum quia non aliud quæro nisi veritatem in tota hac disputatione, proponam probationem sub alia forma omnino ad mentem Angelici Doctoris, ut patebit ex ejus verbis. In omni intellectione, prout experientia cuique testatur, adest in mente nostra imago et *manifestatio* vel notitia quedam objecti, quæ est terminus ultimus productus per activitatem intellectivam. Atqui ejusmodi terminus nomen accepit *verbi*. Ergo in omni intellectione creata gignitur verbum.

Minor certa est apud omnes. Vocatur autem verbum terminus productus per intellectum in actu intelligendi; quia

Idem argumen-
tum sub alia
forma
proponitur.

(1) Alamanni, *Summ. philos.*, tertia secundæ, quæst. 96, art. 1.

sicut verbo externo orali aliis manifestamus sensa nostra resque, quas intelligimus, ita cum completur actio intellectionis, nobis ipsis manifestamus rem, quam cognoscimus.

Major constat, quia ex dictis in præcedenti capite omnis cognitio habet rationem imaginis vel similitudinis intentionalis, in eo enim sita est præcipue, quod objectum aliquod nobis manifestetur, vel est actus, quo per operationem intellectus conscii fimus alicujus objecti. Re sane vera in actu intellectionis quatuor hæc ex doctrina Aquinatis spectari queunt: res quæ intelligitur, species intelligibilis, cujus ope perficitur intellectio, ipsum intelligere et notitia manifestatioque objecti, qua completur, ac terminatur actus intelligendi vel *ad* intelligere. Res vel objectum quod intelligitur, antecedit intellectionem, et est extra intellectum, nisi forte intelligatur præviis aliis intellectus actus: species intelligibilis, cujus postea existentia ostendetur, se habet ex parte principii intelligendi. Succedit ipsum intelligere, seu actio intelligendi, quæ compleri nequit nisi per notitiam vel manifestationem objecti, quæ proinde comparatur ad actionem intellectus tamquam terminus ejus (sive re sive ratione distinctus: de quo nolumus nunc disputare), et dicitur verbum. *Intelligens*, inquit S. Thomas, *in intelligendo, ad quatuor potest habere ordinem: scilicet ad rem, quæ intelligitur, ad speciem intelligibilem, qua fit in actu* (nempe quia intellectus completur in ordine ad intelligendum), *ad suum intelligere, et ad conceptionem intellectus* (verbum). *Quæ quidem conceptio a tribus prædictis differt. A re quidem intellecta, quia res intellecta est interdum extra intellectum; conceptio autem intellectus non est nisi in intellectu, et iterum conceptio intellectus ordinatur ad rem intellectam sicut ad finem, propter hoc enim intellectus conceptionem rei format, ut rem intellectam cognoscat* (quia videlicet prædicta conceptio seu verbum est notitia et imago objecti). *Differt autem a specie intelligibili; nam species intelligibilis, qua fit intellectus in actu, consideratur ut principium actionis intellectus... Differt autem ab actione intellectus; quia prædicta conceptio consideratur ut terminus actionis et quasi quoddam per ipsam constitutum. Intellectus enim sua actione format rei definitionem, vel etiam propositionem affirmativam seu negativam. Hæc autem conceptio in*

nobis proprie verbum dicitur, hoc enim est, quod verbo exteriori significatur; vox enim exterior neque significat ipsum intellectum, neque speciem intelligibilem, neque actum intellectus, sed intellectus conceptionem, quæ mediante refertur ad rem (nimirum imaginem vel notitiam objecti, experimentem id, quod hic et nunc apprehendimus de objecto). *Hujusmodi ergo conceptio, sive verbum, quo intellectus noster intelligit rem aliam a se, ab alio exoritur, et aliud repræsentat. Oritur quidem ab intellectu per suum actum, est vero similitudo rei intellectæ. Cum vero intellectus seipsum intelligit, verbum prædictum sive conceptio ejusdem est propago et similitudo, scilicet intellectus seipsum intelligentis. Et hoc ideo contingit, quia effectus similatur causæ secundum suam formam: forma autem intellectus est res intellecta. Et ideo verbum, quod oritur ab intellectu, est similitudo rei intellectæ, sive sit idem quod intellectus, sive aliud. Hujusmodi autem verbum nostri intellectus est quidem extrinsecum ab esse ipsius intellectus* (non enim est de essentia, sed est quasi passio ipsius), *non tamen est extrinsecum ab ipso intelligere intellectus, cum ipsum intelligere compleri non possit sine verbo prædicto* (1). *Maneat itaque probata existentia verbi, præscindendo a salebrosissimis quæstionibus, quæ circa illius naturam in sequentibus articulis instituentur.*

Simili argumento probari solet, et probatur a S. Thoma per actum voluntatis producti qualitatem quamdam immanentem, amorem, instar impulsus versus rem amatam (2).

65. **Objicies 1.º** Probatio productionis verbi in intellectione desumenda est non ex parte ipsius operationis intellectivæ, sed tantum ex parte objecti intellecti, prout fecit S. Thomas:

(1) S. Thom. de potent. quæst. 8, art. 1.

(2) Relinquitur ergo, quod processio personarum in unam naturam divinam non sit nisi secundum operationes, quæ non transeunt extra, sed manent in operante. Hæc autem in natura intellectuali sunt solum duæ, scilicet intelligere et velle. Secundum autem utramque earum invenitur aliquid procedens, cum hæ operationes perficiuntur. Ipsum enim intelligere non perficitur, nisi aliquid in mente intelligentis concipiatur, quod dicitur verbum; non enim dicimur intelligere, sed cogitare ad intelligendum, antequam conceptio aliqua in mente nostra stabilizetur. Similiter etiam ipsum velle perficitur amore ab amante per voluntatem procedente, cum amor nihil sit aliud, quam stabilimentum voluntatis in bono volito. Verbum autem et amor in

Volitione
quoque produci
tur terminus
quidam
immanens ex
mente
S. Thomæ.
Quædam obje-
ctiones
solventur.

intellectus enim est potentia trahens ad se et apprehendens res, quas cognoscit: unde objectum intellectionis debet esse intentionaliter præsens et præterea immateriale, ut sit proportionatam potentiae intellectivæ, quæ immaterialis ac spiritualis est: denique objectum per intellectionem refertur modo universali. Atqui objectum intellectionis plerumque est absens secundum suam physicam entitatem, ut accidit in cognitione abstractiva; vel si præsens est, saltem non est satis immaterialis, ut justam servet proportionem cum subjecto vel potentia cognoscente; ac demum semper est in se singulare et individuum. Ergo necesse est, ut intellectus formet sibi objectum quoddam intrinsicum et spirituale, quod præsens adsit in intelligendo, per modum termini intrinseci contemplationis, cujus ope tamquam per simillimam imaginem objectum ipsum reale et externum, quantumvis in se absens et materiale, cognoscatur secundum eum gradum et modum, quo termino illo representatur. Et hujusmodi objectum vel terminus intrinsecus, intellectione productus, vocatur verbum (1).

Respondeo, *transcat* totum. Si quis enim mavult hoc pacto rem probare, per me licet. Unum tamen interea liceat et mihi notare, S. Thomam non semper ad hoc Thomistarum fundamentum confugisse, ut abunde constat ex nuper excerpto testimonio. Præterea propositum a nobis argumentum nihil supponit, quod controversiæ obnoxium sit inter Scholasticos. E converso principium istud Thomistarum quædam continet, vel certe infert, de quibus maxime disputatur in scholis. Ex illo enim adducuntur Thomistæ ad asserendum, quod verbum est medium, in quo cognoscitur objectum, quemadmodum postea videbimus; id vero vehementissime

creatura quidem non sunt personæ subsistentes in natura intelligente et volente. Intelligere enim et velle creaturæ non est esse ejus. Unde verbum et amor sunt quædam supervenientia creaturæ intelligenti et volenti, sicut accidentia quædam. Cum autem in Deo idem sit esse, intelligere et velle, necessarium est, quod verbum et amor in Deo non accendant, sed subsistant in natura divina.—S. Thom., de potent. quæst. 9, artic. 9. Cfr. 1 p. quæst. 37, art. 1, etc.

(1) Vide Cardin. Aguirre, op. cit. disp. 90, sect. 3, num. 23 seqq.

displicet aliis. Ex eodem quidam Thomistæ concludunt, prout nuper notatum reliquimus, angelum, cum seipsum intelligit, non producere verbum. Angelus enim sibi præsentissimus est ac immaterialis et valde intelligibilis in se ob suam præstantiam et immaterialitatem, ac de facto intelligitur a se per suam entitatem absque ulla alia specie impressa, et quidem eo modo, quo in se ipso est. Si ergo verbum ex eo solum capite formatur, vel producitur, ut intellectus habeat intentionaliter præsens objectum, illudque immateriale ac sibi proportionatum, cur gignet verbum angelus cum seipsum intelligit, vel etiam anima separata cum se immediate absque ulla specie impressa cognoscit? Undenam persuadebis substantiam immaterialem, quæ tam intelligibilis est, ut non egeat specie ad movendum intellectum ad sui intellectionem, non esse sat immaterialem, ut terminare queat actum intellectionis sine medio verbo, si ratio producendi verbi est materialitas objecti? An dices immaterialius esse verbum substantia ipsa angelis? Has rationes efficaciter urget Thomista Nazarius apud Joannem Martinez de Prado (1), et quamvis alii Thomistæ conentur illas dissolvere, mea tamen sententia nec satis efficaciter nec perspicue dissolvunt. Unde præjacto illo fundamento, cui Thomistæ inniuntur ad probandam productionem verbi, equidem probabilius puto negari angelos, dum seipsos cognoscunt, ullum formare verbum. Et idem ob eandem causam forte dici posset de actibus reflexis, quibus intellectus prævium aliquem actum suum cognoscit. Verum de his hactenus; nolo enim contendere cum iis, quibus magis arridet argumentum petitum ex parte objecti, quod ego prorsus omissum velim, quia non me convincit sicut argumentum, quod ex natura ipsius operationis intellectivæ derivatur.

Dices. Si angelus seipsum intelligens non producat verbum, non est reapse sibi præsens et unitus nisi physice atque entitative, quo pacto præsens est etiamsi se non intelligat. Ergo necesse est in actu angeli seipsum intelligentis agnoscere verbum, cujus ope sibi præsens sit intentionaliter.

(1) *De anim.* lib. 3, quæst. 19, paragr. III, num. 22.

Respondeo, *conc.* totum; solum *nego* ad hujusmodi unionem et presentiam intentionalem, quæ per verbum habeatur, obtinendam necesse esse ad illud argumentum Thomistarum recurrere. Ego admitto verbum in omni intellectione, et concedo ratione verbi rem ipsam intellectam presentem intentionaliter esse intellectui: id enim fuisse probatum ac declaratum in præcedenti capite reliqui. Verum totum hoc ex ipsa natura intellectivæ operationis longe clarius et efficacius concludi existimo. Namque operatio intellectiva est realis quædam actio immanens intellectus (sitne actio prædicamentalis, nunc non disputo), vel exercitium et actus secundus virtutis intellectivæ, quæ suum terminum intrinsecum habeat, necesse est. Aliunde vero ex testimonio conscientiæ edocemur hoc interno opere mentis nos assequi manifestationem, notitiam, similitudinem et imaginem quamdam objecti intellecti, quæ est terminus et fructus partusve operationis intellectualis: en verbum vel speciem expressam. Ergo qualescumque tandem sit objectum intellectus, sive præsens physice sive absens, sive materiale sive immateriale, sive singulare sive universale, sola natura intellectionis videtur sufficere ad probandam productionem vel formationem verbi, ad quam intellectus sufficienter fecundatur ex specie intelligibili impressa. Intellectus enim id solum intelligit, et eo pacto et gradu, quem determinat species impressa, ut ex dicendis magis innotescet. Unde S. Thomas non uno in loco docet, ideo verbum esse rei intellectæ simile, quia producit ab intellectu informato specie impressa, quæ est objecti similitudo (1).

Objicies 2.º Aristoteles (2) hanc inter actionem immanentem ac transeuntem constituit differentiam, quod per postremam, secus ac per priorem, aliquis terminus producit, diversus ab ipsa actione. Ergo in intellectione nullus terminus vel qualitas, quæ verbi nomine designatur, agnoscenda est.

Respondeo primo, posse totum transmitti, non enim nunc probare intendimus verbum esse terminum distinctum ab ipsa intellectione: hoc enim ad summum et nihil amplius

(1) Vide v. g. *Contr. Gent.* lib. 1, cap. 53 vers. fin.

(2) Aristot., *Ethicor.* lib. 1, cap. 1; *Metaphys.* lib. 9, cap. 9.

docetur in objectis locis a Stagira. — Sed respondeo secundo, mentem Philosophi, cum scripsit, in actionibus immanentibus, nullum opus dari præter actionem potentiæ, posse esse, quod non detur in illis aliquid opus, quod extra operantem sit; quia immanentes actiones opponit transeuntibus, hisque tribuit, secus atque illis, terminum extrinsecum positum, easdemque recipi docet in externo subjecto (1).

Objicies 3.º Aristoteles diserite negat actus immanentes esse qualitates (2). Ergo perperam ponitur in intellectione qualitas aliqua producta — Respondeo, mentem Aristotelis eam forte fuisse, quod actus virtutis non sint qualitates permanentes (3).

Objic. 4.º Ad intellectionem habendam sufficit præter potentiam et speciem impressam ipse formalis actus immanens intelligendi. Ergo frustra finguntur aliæ novæ entitates.

Respondeo, *dist.*: et formalis actus intelligendi dari potest sine qualitate (re vel ratione distincta ab illo actu), quæ verbum dicitur, *neg.*: et prædictus actus necessario importat productionem verbi, *conc.*

Instabis. Intellectio est actus spectans ad genus vitæ intentionalis, quæ opponitur vitæ physicæ. Ergo non involvit

(1) Vide S. Thom., 1 p. quest. 54, art. 2; et 1.º dist. 49, q. 1.º art. 1, ad 1.um, ubi hæc habentur: *Ut Philosophus tradit (in 9 Metaphysic., text. 16) actionem quædam transeunt in exteriorem materiam, circa quam aliquem effectum operantur, ut patet in actionibus naturalibus, sicut ignis calefacit lignum, et in artificialibus, sicut edificator facit domum ex materia; et in talibus actio est recepta in eo, quod fit, per modum passionis, secundum quod motus est in moto ut in subjecto: et ideo in talibus est invenire actionem in re agente, et passionem in re patiente. Quædam vero sunt, quæ in exteriorem materiam non transeunt, ut effectum aliquem circa ipsam producant, ut patet in visione, quæ cum sit actio videntis, nullam effectum in re visa efficit: et tales actiones, quæ propriæ operationes dicuntur, in ipsis operantibus tantum sunt. Unde non potest fieri conversio passionis ad actionem acceptam a re exteriore, secundum quod in se est, sed solum secundum quod in operante est: etsi enim oculus videt lapidem, lapis tamen non videtur, nisi secundum quod est in oculo per sui similitudinem.* Cfr. *Ethicor.* lib. 1, lect. 72, paragr. c.

(2) *Ethicor.* lib. 10, cap. 3 initio. Vide S. Thom. ibid. lect. 3.

(3) Cfr. Joann. a S. Thoma, de anima quest. 11, art. 1, in respons. primi argumenti.

physicam productionem ullius qualitatis—Resp. *neg.* conseq. quia vita intentionalis non excludit productionem physicam, sine qua non potest esse in creatis (1).

66. PROPOSITIO 2.^a In omni quoque cognitione sensibili sensuum, sive interiorum sive exteriorum, probabiliter terminus aliquis vel qualitas producitur, quæ generali vocabulo dicitur *species expressa* (2), et in interiori sensu *idolum*.

In omni etiam
sensatione
producitur spec-
cies expressa.

Probatio eadem est. Nam omnis sensatio operatio quædam est, qua facultas sensitiva ab actu primo formaliter transit ad actum secundum sentiendi. Atqui repugnat operatio aut exercitium vel actus secundus cujuslibet virtutis sine termino producto. Ergo in omni sensatione, sive interna sive externa, quoniam est operatio immanens, debet terminus aliquis vel qualitas, subjectum ipsum perficiens, produci, quod species expressa appellatur. Terminus porro hic sensatione productus non dicitur verbum, quia potentie sensitivæ, ex eo quod imperfectius cognoscant, nihilque affirmant, vel negent, sed simpliciter tantum apprehendant, proprie non *dicunt* aut *loquuntur*, et ideo conceptibus earum non tribuitur propria *verbi* denominatio (3).

Cur ejusmodi
species
non dicitur
verbum.

67. OBJICIENS 1.us «Sensus externos non formare idolum seu speciem expressam constat experientia, quia nullus experitur in se hujusmodi idola externa, cum tamen ea experiamur in somnis in sensibus internis. Secundo, nam sequeretur, quod, abeuntibus sensibilibus, possemus naturaliter permanere in notitia externa illorum, cujus contrarium experimur... Sequela patet, quia in absentia objecti species expressa esset ratio proxima interna terminans sensationem. Tertio, quia sensatio externa est omnium infima, et ideo tendit

(1) Cfr. *Psycholog.* 1.um volum. 16, pag. 51.

(2) Ita sentiunt communiter veteres scriptores nostri, quibus ad stipulatur a recentioribus Liberatore (*Psycholog.* num. 16 in respons. ad *object.* 4.^{am}), Van der Aa (*Organologia*, prop. 32), et alii.

(3) Cfr. Suarez, *de anim.* lib. 3, cap. 5, num. 10; Molina in 1.^{am} part., quæst. 27, art. 1, disp. 8, membr. 3; Sed *objiciet ali- quis...*

ad objectum secundum *esse* reale. Rursus quia cognitio experientialis debet resolvi in sensum attingentem rem in se sine imagine a sensu formata. Denique quia sensus isti specificantur ab ipsis objectis secundum *esse* reale; et ideo omnis illorum notitia pendet a physica existentia objecti (1).

Respondeo ad primum, *neg.* assertum, et probationem *distinguo*. Nullus experitur in se hujusmodi idola externa, quæ se habeant tamquam medium, *in quo* percipiuntur objecta, *conc.*; quæ se habeant tamquam medium *quo*, *subdist.*; experientia sola, *trans.*; experientia simul cum ratione, *neg.* In primis neque contrarium docet experientia: quare ex objectione hoc solum logice concluditur, propositionem nostram experientia non demonstrari.

Dixi experientiam non docere contrarium. Experientia siquidem hoc solum testatur clarissime, sensibus externis non ita percipi objecta in aliqua specie expressa, ut hæc prius in se cognoscatur, objecta vero nonnisi tamquam in ea refluente et velut in imagine, id est, veluti *in medio in quo*, eo pacto quo Thomistæ generatim docent de ipso intellectu, eam cognoscere res in verbo tamquam *in quo*. Verum experientia nullatenus docet in externa sensatione prorsus abesse omnem speciem expressam, quæ sit tantum medium *quo* percipiendi objecta, quale generatim docent alii Philosophi esse ipsum verbum intellectuale, prout in sequenti articulo dicemus. Cæterum ratio simul cum experientia, modum perpendens, quo in nobis externa sensatio peragitur, haud sane improbabiler infert existentiam expressæ speciei. Nec puto in hoc esse discrimen inter sensum interiorem et externum nisi in eo, quod ille objectum absens, illudque obscurus, hic vero longe clarius referat præsens objectum: nam, testante conscientia, sicut externus contempletur sensibiles qualitates absque ullo medio *in quo*, simili etiam pacto imaginatio easdem contempletur, quin ullius alterius rei quis conscius fiat. Et simile quiddam eventit etiam in cognitione intellectuali, quæ sive præsens sive absens objectum attingat, simili modo

(1) P. Joannes Martinez de Prado, *de anim.*, lib. 3, quæst. 12, num. 5 et 6. Cfr. Cardin. Aguirre, *op. cit.*, disp. 90, sect. 1, num. 3; Joann. a S. Thoma, *de anim.* quæst. 6, art. 4.

utrumque contemplatur. Qua de re plura in sequenti articulo dicenda erunt.

Ad secundum *neg.*, quia species expressa non diutius perdurat, quam ipse actus cognitionis, idque valet non in sensatione solum, sed etiam in intellectione. Nam verbum, docente S. Thoma (1), in anima nostra sine actuali cognitione esse non potest, ut Augustinus dicit (*de Trinit.* lib. 14, cap. 7). Et *nego* pariter probationem sequela; quia si ne in ipsa quidem intellectione verbum vel species expressa unius prioris actus est ratio proxima terminans novum actum intellectionis, sed novum verbum formandum est per novam intellectionem; quo jure asserit, vel undenam probat adversarius, speciem expressam, quæ detur in sensatione externa, fore rationem proximam internam terminantem sensationem? Sensus externi, sicut reliquæ potentiæ cognoscitivæ, specie impressa indigent; species vero externorum sensuum, ut constat experientia, nequeunt imprimi, nec conservari, absente objecto. Quare absente objecto, sensus externus desinit sentire, non ob aliam rationem, nisi quia caret specie impressa.

Ad tertium *neg.* conseq. Prima ratio nihil valet: quia quod sensus externi terminentur ad objectum secundum esse reale, non est ratio sufficiens negandi speciem expressam. An cognitio angeli seipsum cognoscentis vel animæ nostræ suos actus reflexe intelligentis non terminantur ad objectum secundum esse reale? Et nihilominus in illa cognitione, ut plurimi etiam ex adversariis concedunt, gignitur verbum. Secunda ratio continet meram assertionem, quæ pariter instatur in reflexa cognitione angeli et animæ nostræ, ideoque jure merito negatur, donec probetur. Tertia demum ratio nihil vincit, quia quamvis sensus externi specificentur ex objectis secundum esse reale, id non vetat, quominus terminari ad illa debeat media operatione sensationis, quæ cum sit actio immanens et reale excrementum virtutis sensitivæ, terminum aliquem intrinsecum habeat, necesse est, sive re sive sola ratione ab ipsa operatione distinctum, de quo nunc non disputo.

(1) S. Thom. 1. p. quæst. 93, art. 7. Cfr. *de verit.* quæst. 10, art. 3.

Objicies 2.º S. Thomas disertis verbis speciem expressam in externis sensibus negat non uno in loco, et nominatim in articulo 9 *Quodlibeti* quinti et in aliis operibus superius laudatis.

Respondeo: dicam sincere coram Domino, quod sentio. Mihi mens S. Thomæ probabilius contraria videtur. Superius exscripti testimonia omnium clarissima, quæ ab adversariis produciuntur, e quibus quædam vix probabilem patiuntur explicationem. Sunt nihilominus quædam alia, quæ longe commodius intelliguntur, admissa etiam in sensibus externis specie expressa, ut jam notatum reliqui.

ARTICULUS III

An et quale medium cognoscendi sit verbum mentale.

68. Probata existentia verbi in omnibus nostris intellectionibus, operæpretium est, ut naturam ejus inquiramus, ea saltem exponentes, quæ veteres scriptores de obscurissima quæstione acutissimu disputaverunt. Verbum generatim est medium manifestandi aliquid; quæ est descriptio communiter conveniens verbo tum externo, sive orali sive scripto, tum interno, sive mentis sive imaginationis, quemadmodum constat ex dictis in articulo præcedenti. Quod vero verbum cordis vel mentale attinet, de quo solo nunc agimus, extra controversiam est illud esse qualitatem quamdam mentis, quamobrem a S. Augustino vocatur verbum anime impressum (1); importatque manifestationem et imaginem vel similitudinem objecti, et propterea ab aliis dicitur verbum rei, quia est immediata similitudo ipsius rei (2), et ad rem intelligendam ordinatur; ac ratione ejus potissimum veritatem habent ea, quæ in præcedenti capite scripta reliquimus de cognitione, cum ostendimus eam esse objecti similitudinem, et per eandem objectum

Quid verbum.

(1) S. August., *de Trinit.* lib. 9, cap. 10.

(2) S. Thom. 1.º dist. 27, quæst. 2, art. 1. Cfr. *de verit.* quæst. 4, art. 1, ad 5.um, et art. 3; *Contr. Gent.* lib. 1, cap. 53, fin.; et lib. 4, cap. 11, *Non sic autem; de potent.* quæst. 8, art. 1.